

15 Temmuz Sonrası İslam Düşüncesinde Toplum ve Siyaset

-Müslümanların Çağdaş Gaflet Tarihi Üzerine Notlar-

The Society and Politics in Muslim Thought in Post-7/15

-Some Notes on the Muslim Negligence in the Contemporary Period-

Mehmet EVKURAN*

Ülkesine, coğrafyasına ve değerlerine yabancılaşmış ve yoldan çıkmış bir topluluğun (FETÖ/PDY) ifsat ve kötülük hikâyesinin masaya yatırıldığı bir tartışma platformunda, Müslümanların gaflet tarihi başlığı üzerinden konuyu ele almak, bazılarımıza ‘meseleyi kaçırmak’ gibi görünebilir. Ancak olay tüm yönleriyle yakından incelendiğinde, yaşanan problemlerin tümünü adı geçen bir örgüte yüklemenin de gerçekçi bir yaklaşım olmadığı görülecektir. Bu kötülükler gözümüzün önünde yavaş yavaş kendi mekanizmasını kurarken neden sürece sessiz ve tepkisiz kaldığımız konusu da sorgulamanın bir parçasını oluşturmaktadır. Sürecin kendisine ses çıkarmayanların sonuçlarına aşırı tepki vermeleri tutarlı olmamakla birlikte, toplumsal davranış geleneğimizde sık görülen bir sorundur. Bu nedenle nifak, fesat/ifsat ve fitneyi nedenleri ve sonuçlarıyla birlikte konuşurken, buna imkân ve cevaz veren gaflet alışkanlıklarının da tartışılması gerekmektedir. Zira bir kültürün işe yarar oluşu, ileride büyük sorunlara yol açacak olan savrulmaları henüz eğilim aşamasında fark edip, yine kültürel araç ve yöntemlerle elimine etmesiyle ölçülür.

* Prof. Dr., Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, mehmetevkuran@hotmail.com

Müslümanların gaflet tarihini yazmak, vahiy karşısında kültürün davranışlarını incelemekle eşdeğer bir çabadır. Ancak başta belirtmek gerekir ki bunu yaparken, kültürün vahiyden bir kaçış, inhiraf, tahrif ve hatta 'küfür' olduğu varsayımına dayanan radikal öze dönüştürücü selefi aşırılıkların temellendirilmesine sığınmak yanlış ve hatalı olacaktır. Çünkü kültürde yer alan yegâne yönelim, vahye direnmek değildir. Bunun yanında güçlü bir şekilde hakikate ve doğru olana ulaşma ve onu kendi kavramlarıyla tanımlama arzusu da yer alır. Bu bağlamda tüm savrulmalara karşın Müslüman kültüründe vahyi özüne uygun olarak anlama ve yorumlama konusundaki saygın çabaların da göz ardı edilmemesi gerekir. Ancak bu yaklaşımla Müslüman düşüncesinin gerçekliği doğru kavranabilir.

İslam düşüncesi bağlamında ele alındığında vahiy, Allah'ın iradesine bağlı ilâhî bir fiildir. Allah'ın bizzat üzerine aldığı bir iş ve işlem olarak vahiy, her türlü müdahalelerden ve kuşkulardan uzaktır. Vahyin indirilmesinin ve indirilenlerin 'korunması'nın anlamı, Allah'ın fiilinde bir eksiklik ve bozukluk olmadığı inancıyla ilgilidir. Nitekim peygamberlerin masum olması (ismet sıfatı) vahyin korunmuşluğu* bağlamında ele alınmıştır. Peygamberlerin ismet/masumiyet alanını vahyin bildirilmesi ile sınırlı tutan ve peygamberlerin vahyi tebliğ etmelerinin dışındaki davranışları bu kapsamın dışında tutan yaklaşım, 'vahyin korunmuşluğu' ekseninde bakıldığında daha tutarlı bir duruş sergilemektedir.

Bu temellendirme, İslamiyet ile İslam'a muhatap olan birey/topluluk arasındaki ontolojik farkı anlamak için önemlidir. Zira bir kavramın, kuramın ya da yapının İslam sözcüğü ile birlikte tanımlanması o nesneyi kutsal kılmaz. Buna karşılık, pek çok Müslümanın zihninde bu tarz tehlikeli özdeşlikler yer almaktadır. Her ne kadar inanç-kimlik yakınlaşmasından kaynaklanan ve asabiyetten kaynaklanan bu 'sahiplenme' sosyo-politik açıdan anlaşılır bulunsa da, hakikat algısına ve kimliğe zarar vermeye başladığı andan itibaren büyük bir sorun oluşturmaktadır. Özdeşlik algısı ise yerine getirilmesi gereken öz-eleştiriye geciktirmekte ve gözü kapalı tutuculuk ve dogmatizm tuzaklarıyla zihni donuklaştırmaktadır.

Toplum, tarihteki yürüyüşünü sağlıklı bir şekilde sürdürebilmek için zamanın yıpratıcılığına karşı kendini yenileyebilmelidir. Bunu yaparken kendi tarihsel ve kültürel mirasına dayandığı kadar, bir ölçüde onları gözden geçirmesi de gerekmektedir. Toplumun koruyucu ve değişimci güçlerinin sağlıklı ve yaratıcı bir denge içinde çalışması büyük önem taşımaktadır. Koruma duygusu, dünyadaki değişimler ve savrulmalar karşısında kültürel değerlerin ve kimliğin kaybolmasını önlemektedir. Değişim arzusu ise içine kapanıp donmaktan, çürümekten ve kemikleşmekten kurtarmakta ve yaratıcılığı teşvik etmek-

* "Kuşkusuz ki o zikri (Kur'an'ı) biz indirdik; ve onu koruyacak olan da yine biziz." (Hicr suresi, 9. Ayet)

tedir. Büyük sarsıntı ve değişim rüzgârlarının estiği dönemlerde, toplumlara daha çok tutucu tepkiler öne çıkmaktadır. Buna karşılık istikrar ve refah dönemlerinde ise, her kesimde bir açılım, kendini gerçekleştirme ve yenileşme eğilimleri görülmektedir. Bu durum daha çok kendini güçlü ve güvende hissetmekle ilgilidir.

Müslüman toplumlarda da diğer toplumlarda olduğu gibi tutuculuk ve yenilenme süreçleri söz konusudur. Sosyolojik açıdan bakıldığında dinin tutucukoruyucu işlevinin yanında değişimci-yenilikçi etkilerini de gözlemlemek mümkündür. Ortaçağ'da İslam dünyası için Batı'dakinden tümüyle farklı bir tarih yazmak gerekir. Çünkü bu süreç Batı için ne kadar karanlık ise Müslüman dünyası için o kadar dinamik, yaratıcı, renkli geçmiştir.

Müslüman dünyada Abbasi imparatorluğunun yıkılış süreciyle birlikte mezhep eksenli Müslüman devletler (sultanlıklar) kurulmaya başlamış ve bu ekseninde Türklerin yönetim kültürleri ile öne çıktığı bir süreç yaşanmıştır. Osmanlı İmparatorluğunun yıkıldığı 1900'lü yılların başına kadar politik dengeler İslam dünyası içinde süregitmekteydi. Ancak İmparatorluğun yıkılması İslam dünyası için büyük bir şok oldu. Pek çok devletçiğe bölünen İslam dünyası etnik, mezhebi, kabilevî unsurların belirleyiciliğine terk edilmiş oldu. En büyük travma ise İslam dünyasının büyük bölümünün sömürgeleştirilmesi ve yabancı güçler tarafından yönetilmesi olmuştur.

Bu durum, uzunca bir dönem mezhebî, etnik, bölgesel kimlik anlamında farklı da olsa Müslüman kimliğini taşıyan kendi yöneticilerin otoritesi altında yaşayan Müslüman coğrafya açısından hem teorik açıdan açıklanması imkânsız hem de pratik anlamda katlanması mümkün olmayan bir küçültücü bir tablo oluşturdu. Modern zamanlarda Müslüman dünyasında ortaya çıkan toplumsal hareketlerin ortak ülküsünün, Batı'nın hegemonyasından kurtuluş ve Müslümanların kırılan onurunu yeniden kazandırılması temasının oluşturmasının nedeni bu tabloyu değiştirme arzusudur.

Batılı sömürgeci güçlere siyasî ve entelektüel açılardan karşı koymak ihtiyacı, İslam dünyasında yeni tür hareketlerin doğmasına da yol açmıştır. Batı dünyası da elindeki kazanımları korumak uğruna kendince önlemler almıştır. Bu nedenle Müslüman coğrafyada yaşanan hareketlilikleri açıklarken hem içsel hem de dışsal unsurları göz önüne almak gerekmektedir.

Batılı güçler, İslam dünyasını uzun süre fiilî sömürge altında tutmalarının gerçekçi olmayacağını düşünmüş olmalı ki daha ince ve esnek yöntemler geliştirmeye yöneldiler. Batılı değerlere Batılılardan bile daha bağlı bir devşirme yönetici sınıf eliyle ülkeleri yönetmek, siyaset, ekonomi ve kültür alanında bu devşirmelerle iş görmek yöntemi denenmiştir. İslam'ın bağlularında dirençli bir kimlik oluşturduğu, bu nedenle işgal kadar kültür emperyalizmine de karşı mücadele motivasyonu sağladığı bilinen bir gerçektir. Yükselen

demokrasi ile birlikte halkın temel değeri olan İslam'ın bir şekilde siyasete de yansması kaçınılmaz olmuştur. Bu bağlamda tarihsel ve dinsel değerlere tepeden bakan Batıcı elitin, yükselen dalga karşısında bir şansı olmamıştır. Belki de muhafazakâr, milliyetçi ve İslamcı değerler taşıyan yeni bir siyasetçi türünün kaçınılmaz olarak muhatap alınması gerektiği gerçeği, Batıyı yeni politik strateji arayışlarına itmiş olmalıdır.

Sonuçta 1990'lardan itibaren İslam dünyasında Batıcı ve laik politikaların iflas edişine paralel olarak modernleştirme ve aydınlatma görevini üstlenmiş seçkinci-seçilmiş kesimin de politik hezimetini açığa çıkmış oldu. İslam'ın yükselişini kolayca kontrol edilebilecek türden bir süreç değildir. Hatta Müslümanlar için bile... Tarihsel olarak belirli bir mezhebi kimlik coğrafyasında yaşayan bireyler, İslam'ın yükselişinin mezhebi kimliğin keskinleşmesi ve toplumsal alanda daha güçlü biçimde hâkim olması şeklinde tecrübe etmektedirler. Bu gelişme, karşıt mezhebi duyarlılıkları harekete geçirmekte ve toplamda İslam'ın değil aksine daha alt ve aktif referanslar olan mezhebî kimliklerin güçlenmesine yol açmaktadır.

Şiîlik ve Sünnîlik gibi büyük mezhebî yapılar, kendi içlerinde de alt yapıları içerilmektedirler. Bunun anlamı hakikat iddialarının mezhep içinde de devam etmekte olduğudur. Mehzep içi çeşitlilik açısından Sünnîlięin daha renkli bir görüntü sergilediği söylenebilir. Esasen Sünnîlik, oluşumu ve tarihsel seyri itibarıyla toparlayıcı ve uzlaştıracı bir yaklaşımı temsil etmiştir. Bu yönüyle iktidarların Sünnîlięi desteklediği ve sünnîliğin uzlaştıracı ve itaati vurgulayıcı tarafının da bu diyalektik ilişki sürecinde keskinleştiği söylenebilir.

Kitlelere yönelik olarak aşırı itaat vurgusu taşıyan bir dinsel söylem geliştirilmesine karşın, Sünnî dünyada iktidar mücadeleleri eksik olmamıştır. Bu hem fiilen iktidarı ele geçirmeye çalışan örgütlü kesimler açısından böyledir; hem de iktidarları geri planda destekleyen ve bunun karşılığında manevî nüfuz ve sosyal imkânlar elde etme çabası içindeki dinî oluşumlar açısından da geçerlidir.

Kısacası Sünnî siyasal teori ve popüler söylem itaat vurgusunu yaparken reel-politik düzeyde bambaşka bir gerçeklik hüküm sürmüş ve somut iktidar mücadelesi tüm hızıyla devam etmiştir. Bu nedenle, geleneksel Sünnî dünyada devlet-toplum-din ilişkilerini incelerken söylemlerin ötesine geçerek, yaşanan somut gerçek ilişki ve durumları ortaya koymak gerekir.

Dinî hayatın sadece söylemlerden oluştuğunu varsaymak, din-insan ve toplum ilişkisini anlamamak olur. Söylem elbette çok önemlidir ve onun gücünü küçümsememek gerekir. Tam da bu nedenle yani içerdiği bu özellikler sayesinde söylemler, yaşanan gerçekliğin yeniden kurgulanması olarak bir sahte gerçeklik algısı yaratabilir. O nedenle dinin ne söylediğinin yanında bi-

reylerin/kitlelerin dinde ne arayıp/bulduklarının da araştırılması gerekmektedir. Bir inancın din açısından sahte ve geçersiz olduğu ortaya konulmasına rağmen kitleler nezdinde karşılık buluyorsa, buradaki problemlerin sadece entelektüel girişimlerle çözülemeyeceği anlaşılır.

İslam Dünyasında Kimlik ve Kişilik Sorunları

Kimlik toplumsal hayatımızla ilgili kapsayıcı ve tanımlayıcı bir kavramdır. Bir toplumsal bütüne aidiyetimizi anlatmasının yanında bizi ötekilerden ayırmaya ve bizi biz yapan özellikleri tanımlamaya yarar. Kişilik ise bireysel hayatımıza ve içsel yaşantımıza gönderme yapan daha özel bir kavramdır. Elbette kişilikler kimliklerden etkilenir. Seçtiğimiz kimlik zamanla bize belirli bir kişilik sağlamaya başlar. Tersinden okursak, kişiliğimize uygun kimlikleri seçeriz, ya da pek çok başka bireyle paylaştığımız kimliği, kendi kişilik özelliklerimize göre yorumlar ve yaşarız.

Müslüman dünyasında İslam'ın yükselişe geçmesinin en önemli sonuçlarından biri, kitlelerin kimlik sorunlarının fazlasıyla çözümlenmesidir. Artık 'Müslüman' adı en azından Müslüman dünyada utanılan, bastırılan, zararlı, tehlikeli, meşruiyeti tanınmayan bir kimlik olmaktan çıkmıştır. Aksine gurur duyulan, açığa vurulan, kendini her düzeyde ifade eden, politikada, sanatta, kültürde, iş dünyasında vs. kendi tarzıyla sık rastlanılan bir kimliktir. Ancak İslam dünyasında Müslüman kimliğinin yükselişine rağmen *dünyevileşme* eğilimlerine karşı artan ciddi eleştiriler görülmektedir. Kimlik sorununun çözümlenmesi belki de var olan ancak üzerine belki de eğilme fırsatının bulunmağı kişilik sorunlarının öne çıkmasına yol açmıştır.

Kişilik sorunlarının bulunduğu kabul edilmesi kolay değil değildir ve acı vericidir. Ancak eğer bu doğrultuda tespitler, gözlemler ve dile gelen eleştiriler varsa, konu önem kazanmıştır ve es geçilemez niteliktedir.

Kimlik politik ve toplumsal bir kategori olarak bireye ve topluma mesafeli bakar. İddiaları ve vaatleri vardır. Ancak bunların ötesinde belirli oranda insanlara ortak bir inanç, aidiyet ve dayanışma duygusu kazandırır. Bu bir politik dünya görüşü, felsefi bir akım, sanat edebiyat çevresi ve nihayet bir dinî inanç gurubu (cemaat) olabilir. Bağlılarının gözünde kimliğin özünü oluşturan teorisinin anlamlı, tutarlı, gerçekçi olması onun dayanışma ve aidiyet sağlama gücünden daha az önemlidir.

Bunu en çarpık biçimde dinî gurup ve cemaatlerde gözlemlemek mümkündür. En başta bir dinî gurup, çıkar etrafında toplananların oluşturduğu bir topluluk değildir. Ya da en azından dinî gurup ve cemaatlerin iddiaları bu yöndedir. Ancak bir kez manevî hedefler doğrultusunda bir topluluk oluştuğunda, cemaatin diğer çıkar eksenli topluluklar gibi davranmaya başladıkları

bilinen bir gerçektir. Cemaatin ideolojik ve söylemsel dönüşümü izlendiğinde, bu değişim süreci yakalanabilir. Baştaki manevî ve mistik saflık gitmiş yerini yavaş yavaş politik ve ekonomik kazanımları korumaya ve geliştirmeye yönelik ilişki yönetimi ve akılcı söylemler almaya başlamıştır. Bu sürecin cemaatin içinden öz-eleştiriye tabi tutulması elbette beklenebilir. Ve cemaatin içsel yapı ve hiyerarşisine göre, bu tarz itirazları ve eleştirileri yatıştırmak üzere ne tür bir tevil ve akıl yürütmeye başvurduğu da incelenebilir. Ancak sosyolojik olarak bakıldığında cemaatin mutlaka ‘yoluna devam etmek zorunda olduğu’ ve buna uygun stratejiler geliştirdiği görülebilir.

Dinî cemaatlerin önünde kaçınılmaz olarak duran ve baş etmeleri gereken bir gerilim vardır: İnanca ve manevî ilkelere sadık kalmak ile sosyal bir topluluk olarak gücüne güç katmak... İnanca bağlılığı kaybetmeden ve bu arada dünyevî güç sahibi olmayı da reddetmeden ayakta kalmayı başarmak nasıl mümkün olacaktır?

Neredeyse tüm dinî guruplar büyüdükçe bölünmüştür. Bunun temel nedenlerinden biri, küçük toplulukları yönetmenin daha kolay olması, ancak büyüyen ve hızla gelişen topluluğu yönetmenin uzmanlaşmış ve iyi örgütlenmiş lider niteliklerine sahip kimselere ihtiyaç duymasındır. Bu hiyerarşik ihtiyaç, zamanla kendine yeten bağımsız yapılanmalarının da habercisi olmaktadır.

Bu tarz savrulmaları önlemek için başvurulan yöntemlerden biri, lider karizması oluşturmaktır. Olağanüstü özelliklere sahip kılınmış, seçilmiş, manevî desteğe sahip bir liderin yönettiği bir hareket içinde olmak, buna inanmış her dindarın en büyük bir arzusudur. Maddî nedenler cemaatin savrulmasına yol açtığına bunu önlemek için manevî tedbirlerin alınması gerekir. Bu tedbirler, cemaatin varoluşsal anlamını yeniden tanımlayan yeni ve ulaşılabilir hedefler olabileceği gibi, cemaatin şeytanı olarak nitelenebilecek yeni düşmanlar üzerinden de tanımlanabilir. Böylece sadece ‘nefsini temizlemek’ ve ‘iyi bir dindar olmak’ arzusu ile yanıp tutuşan müntesiplerin başka mekânlarda tezkiyeye yönelmeleri önlenmiş ve onların iyicilliği ve ruhaniliğinden yararlanma imkânı kaybedilmemiş olur.

Kötülüğü Tanımlanmak

15 Temmuz olayı ülkemizde İslam düşüncesi ve dinî hayat bağlamında zaten var olan bazı hassasiyetlerin iyice sivrilmesine yol açmıştır. Nitekim cemaatlerin ve tarikatların ateşli biçimde tartışılmaya başlandığı bir süreç yaşanmaktadır. Dinî hassasiyeti yüksek çevrelerde “Müslüman bireyselliği” beklentileri de yükselmiş görünmektedir. Geleneksel dindar çevrelerde ise eleştirilerin, FETÖ ile sınırlı tutulması gerektiği konusunda bir rahatsızlık var. Bu rahat-

sızlığın FETÖ/PDY dayandığı kavram ve değerlerin geleneksel İslam anlayışında yer aldığı duygusu/kaygısından tahmin etmek zor değildir.

FETÖ liderinin eserlerinin, konuşmalarının incelenerek onun insanları nasıl büyülediği ve içinden çıkılması neredeyse imkânsız bir hipnoz altına aldığı incelendiğinde, kaçınılmaz biçimde görülecektir ki kullandığı tarzın yanında, kavram ve değerler de geleneksel İslam anlayışının içeriğini oluşturmaktadır. Başta mehdilik ve mesih inancı olmak üzere geleneksel İslam anlayışının parçası haline gelmiş olan ve gelenekçi çevreler tarafından ısrarla inanç unsuru olarak savunulan bu kavram ve değerler, FETÖ lideri ve örgütü tarafından özellikle harekete bir kutsallık ve ayrıcalık kazandırmak amacıyla titizlikle kullanılmıştır.

İslam ilahiyatı açısından baktığımızda bu kavramların, diğer kültür ve mitolojilerden Müslüman kültürüne sızdığını ve İslamî kavramlarla sentezlenerek İslamîleştirildiğini belirtmek gerekir. Bu nedenle mevcut din anlayışımızı eleştirel anlamda ele almaksızın FETÖ'yü ve doğurduğu kötülükleri dürüstçe anlamak mümkün olmayacaktır. Diğer zararsız ve destekleyici tarikat ve cemaatleri dışlamamak adına FETÖ ile teolojik mücadeleyi sınırlı tutmak siyasi bir yaklaşımdır. Ancak uzun vadede sağlıklı, rasyonel, erdemli ve güçlü bir toplum inşa etmek için devlet-toplum-din ilişkilerinde bir denge kurmak zorunluluğu vardır. Dinî ve teolojik tartışmaları toplumsal alana ve bilimsel çevrelere terk etmek, tartışmalar hukukun alanına giren hak ihlaller düzeyine varmadığı sürece, bu alandaki rekabeti uzaktan ve temkinli biçimde izlemek devlet davranışı olarak netleştirilmelidir. Devleti ve kamu gücünü baştan çıkarmayacağını, yönlendiremeyeceğini ve destekçi olarak kullanamayacağını fark eden dinî grupların, kendi alanlarına çekilerek daha az politize olmaları ve böylece aslî görevleri olan toplumu inanç ve ahlâk konusunda aydınlatma ve güzel örnek olmaları sağlanacaktır.

15 Temmuz darbe girişimi ardından toplumda devlet ve tarikatlar/cemaatler ilişkisinin nasıl düzenleneceği tartışmasının belirmesi doğal bir sonuçtur. Bundan 50 yıl önce masum duygu ve düşüncelerle yola çıkan ve Müslüman toplumunun ilgi ve desteğini arkasına alan bir yapının nasıl olup da küresel bir terör örgütüne dönüştüğü sorusu, hiç kuşkusuz günümüzde faaliyet gösteren tarikat ve cemaatlerin de bize benzer kötülükleri yaşatıp yaşatmayacakları konusundaki kaygıları da tetiklemiştir. Var olan dindarlığı beğenmeyip daha saf ve güçlü bir dindarlık arayan, milliyetçi eğilimlere sahip bir yapının bir anda (aslında hangi ara bu dönüşümün yaşandığı oldukça ciddi bir soru/sorundur. Bazı araştırmacılara göre yapı, başından bu yana terörist ve hain bir yapıdır.) vatan haini ve mevcut İslamî yapılara düşman kesilmesi korku ve kaygıları arttırmaktadır. Zira mevcut tarikat ve cemaatlerin şu an kullandıkları dil ve farklı yorum/tevil sahibi yapılara karşı kullandıkları dışla-

yıcı söylem, gelecekte daha sert dönemlerde ne gibi savrulmalar yaşanabileceğine dair ürkütücü tasavvurlar oluşturmaktadır.

Müslüman geleneğinde ortaya çıkan her akım ve anlayışın kendini ifade etmek hakkı bulunmaktadır. Fitne ve zulme karışmadıkları sürece (ki zaten bu bir toplum içinde yaşayan her birey ve gurubun temel sorumluluğudur.) faaliyetlerine izin verilmelidir. Ancak dinî ve manevî gerekçelerle halktan yardım toplamaları ve topladıkları yardımları nasıl, nerede ve ne şekilde kullandıkları kesinlikle denetlenmelidir. Modern ve açık toplumun gereği budur. Aksi halde bu yapılar birer 'kara delik' olmaya devam edecektir. Hatta tarihatların Osmanlı döneminden bile daha özgür ve serbest bir dönemi yaşadıkları rahatlıkla söylenebilir. Zira Osmanlı döneminde var olan denetim mekanizmaları, tekke ve zaviyeler kanununun hala yürürlükte olduğu modern Türkiye Cumhuriyeti'nde bulunmamaktadır.

Bu fillî durumun doğurduğu çarpıklık, kağıt üzerinde olmayan ancak toplumsal hayatın hemen her alanında karşımıza çıkan bu yapılanmaların toplumsal varlığımızı zayıflatacak girişimlerine nasıl engel olunacağı konusunda da kafa karışıklığına yol açmaktadır. İnsan hak ve özgürlüklerine zarar vermeden, saldırgan militan laiklik dönemlerinin baskıcı uygulamalarına geri dönüş yapmadan, sağlıklı ve açık toplum inşası için bir şeyler yapmaksızın seyretmeyi öneren naiv tutuma da savrulmadan bir yol haritası çizmeye başlamak gerekmektedir.

Yine de işlemediği bir suçtan dolayı bir bireyi ya da gurubu suçlamak kesinlikle yanlıştır. Geleneksel ya da yarı-geleneksel din anlayışına sahip dinî guruplardan mehdi, mesih, takiyye vs. vb. gibi kavramlar sahip olan ve gizemci/ batınî yöntemleri etkin biçimde işleten yapılanmalar, sırf bunları içerdikleri gerekçesiyle hukuksal zan altında tutulamaz. Farkı görmek gerekir. Söz konusu dinî kavram ve değerleri alıp tarihimizde eşi benzeri görülmemiş bir ihanete dönüştüren FETÖ'nün yaptığı şey, geleneksel-modern, dinsel ve seküler tüm araçları kullanarak (bunlara gerçekten de inanıp inanılmadığı önemli olmaktan çıkmaktadır.) modern çağların en gizemli, yaygın, içte çok özel ve anlaşılması zor bir hiyerarşi işletirken dışarıya şeffaf, istişareye açık, diyalog yanlısı bir görüntüler vermesidir. Ulusal ve küresel düzeyde, her alanda ve aşamada karşımıza çıkabilen (daha doğrusu kendisi olarak karşımıza çıkan değil, başka bir maske ile karşılaştığımız) bir yapıdır. Örgütsel yapılanması, içte ve dışta uyguladığı davranış yöntemleri, diyalog adı altında İslam dünyasının Batı'ya karşı yegâne ve rakipsiz temsilcisi olma girişimleri, siyasal gelişmeler bağlamında ise özellikle İsrail ve ABD çıkarlarına uygun pozisyon ve söylemler geliştirmesi ve İslam dünyasına 'yamuk bakması' gibi konularda diğer İslamî guruplardan ayrılmaktadır.

Sıradan bir insanın kendi ülkesine ve insanlarına zarar verecek planların içine girmesi doğal değildir. Her insan doğası ya da kültürü gereği hayatı paylaştığı insanlarla duygusal ve düşünsel bağlar kurar. Dünyasını inşa ederken kendi toplumsal çevresini oluşturan insanlarla karşılıklı sevgi, saygı ve güven dolu ilişkiler geliştirir. Ancak topluma karşı yabancılaşma, sevgi yerine nefret ve şüphe besleme, kendisini onlara karşı sorumlu hissetmeme türünden savrulmalara da tarih tanıklık etmiştir. Bir birey ne zaman bu türden savrulmalara kendini kaptırır ve ülkesine düşman kesilir? Bu doğal olmayan durumun ortaya çıkması için sadece sorunların yaşanması yeterli değildir. Yaşanan olayların bir teori üzerinden radikal bir şekilde okunması gerekir. Toplumun düşmansılaştırılması ve insanların ötekileştirilmesi, sorunları abartan ya da haksız biçimde gerçekleri çarpıtan bir düşünce tarzı ile gerçekleşir. Eğer düşünce dinsel bir inanca eklenmişse, doğuracağı etki katlanır. Yabancılaşma, ötekileştirme, savrulma tahmin edilemeyecek boyutlara ulaşır. Toplumsal yarılmayı hızlandıran kamplaşmalar ve geri dönüşü mümkün olmayan çatışmalar ortaya çıkar.

Türk toplumun son 60-70 yıllık tarihine sirayet etmiş olan FETÖ hareketi, bir Müslüman toplumun din üzerinden nasıl mağdur edilebileceğinin tarihimizdeki en acı örneklerinden birini vermiştir. Dinî ve teolojik kavramların özel bir tarzda kullanılması sonucu insanların yaşadıkları topluma nasıl yabancılaştırılacaklarını, mankurtlaştırılabileceklerini göstermiştir. Kendilerini sadece insanlardan değil, aynı dinî referansları paylaştıkları Müslüman toplumundan da ayırarak imtiyazlı bir konuma yerleştiren seçilmişlik sendromuna kapılmış bu örgüt mensuplarında gözlemlenen en belirgin özellik bir hipnoz içinde yaşamalarıdır. Bu nedenle kendileriyle karşılıklı güven ilkesine dayalı açık ilişki ve iletişim kurmak neredeyse imkânsızdır. Çünkü ilk sözü de son sözü de, bu örgüte seçilmişlik vasfını kazandıran biricik liderleri söylemektedir. Örgüt mensuplarının hiçbir özgürlükleri, özerklikleri, farklılıkları bulunmamaktadır. Tüm saygınlığın lidere olan koşulsuz itaatle el de edildiği bu yapılanmada, hiçbir insancıl yataylığa izin verilmemiştir. Her şey dikey doğrultuda lidere yükselir ve ondan aşağıya iner. Tüm mütevazı ve mahcup görüntüsüne rağmen, oldukça sert ve acımasız bir disiplinin yer aldığı örgütte, yıllarını bu yapı içinde hizmete adayarak geçirmiş kıdemli üyelerin, liderin kararını eleştirdikleri için bir anda ötekileştirilmeleri az rastlanan durumlardan değildir.

Batınî yöntemlerle örgütü yıllardır motive eden ve yeni hedefler doğrultusunda kolayca mobilize eden örgüt liderinin gerçekte hangi ilke ve hedeflere bağlı olduğu merak konusudur. Kendisinin ya da kurumsal olarak liderliğini yaptığı örgütün 'mehdi' olduğuna inanması teolojik bir problem olup, harekete güç ve meşruiyet sağlamak arzusu ile ilişkilendirilmelidir. Ancak elde edilen ve meşrulaştırılan güç ile ne yapılacağı sorusu oldukça somut politik bir

sorundur. Örgüt lideri olağanüstü bir tevazu, fedakârlık ve duygusallık içinde kendisinin de sadece bir ‘hizmet eri’ olduğu söylemiyle gerçek davanın kendisinin dışında olduğu izlenimini vermektedir. Aslında bu tarz batını/gnostik oluşumların en belirgin özelliği, hakikate hizmet duygusunun kolaylıkla lidere kesin itaate dönüştürülürmesidir. Bu öylesine ustaca yapılır ki hiç kimse kula kulluk yaptığını aklından bile geçirmez.

Binlerce insanın büyülenmiş bir şekilde kendisine boyun eğdiği ‘Mehdi’ kime hizmet etmektedir? sorusunun az çok tahmin edilen cevabı, 15 Temmuz 2016 tarihinde inkar edilemeyecek açıklıkta ortaya çıkmıştır. Pek çok entelektüel, aydın ve düşünürün işaret ettiği, dikkat çektiği ve yalnızca toplum için değil devlet için de büyük tehlike potansiyeli taşıdığını ikaz ettiği kötü gerçekleşti. Saatleri geri alalım ve 17/25 Aralık, Mit turları olayı ve nihayet 15 Temmuz ihanetinden önceki tarihlere gidelim. Bir kaygı söylemi içinde dile getirilen uyarı ve öngörülerin hangi konuda yoğunlaştığını hatırlayalım: *“Devlet, adaletin yegâne somut koruyucusu ve uygulayıcısıdır. Bu onun her türlü ideolojinin farkında ancak onlara mesafeli durmasının gerektirir. Özellikle dinî gurupların kamu gücünü elde etmelerine ya da bu gücü kendi hedefleri doğrultusunda kullanmalarına kesinlikle izin vermemelidir. Eğer bu konuyu hafife alınır ve bir dinî gurubun devlet kurumları içinde yapılanmasına göz yumulursa sistem tıkanır, toplumsal alanda haksız rekabet oluşur.”*

Bugün geldiğimiz noktada da yine aynı uyarılar daha çok geçerlidir. Kısa vadede FETÖ/PDY ile mücadele adına ihraçlar sonucu oluşan kadrolara alternatif dinî gurupların emaneten yerleştirilmesinin önü orta vadede mutlaka alınmalıdır. Liyakat esasına dayalı olarak vatansever kişilerin hak ettikleri makamlarda görev üstlenmeleri politikası kararlılıkla uygulanmalıdır. Adalet devleti ilkesi kısa zamanda güçlü biçimde inşâ edilmeli ve toplum normalize edilmelidir. Zira devletin teveccühü toplumu huzura kavuşturacak yegâne çözümdür.

Uzunca bir süre 15 Temmuz sonrası ortaya çıkan din-devlet-toplum ilişkileri, cemaatlerin toplumsal ve politik işlevleri ve sınırları, İslam ve bireysel özgürlükler gibi köklü problemler tartışılmaya devam edecektir. Tartışmanın sağlıklı ve çözüme odaklı biçimde yürütülmesi için, devletin tutumu çok önemlidir. Özgürlük ve güvenlik dengesini kaçırmadan, toplumsal kurumlara zarar vermeye çalışan girişimleri önlemek devletin topluma karşı birincil görevidir. Bu ekseninde toplum yararına çalışan ve politik gündem taşımayan STK’ların küstürülmemesi gerekir. Yine birer devlet kurumu olan Diyanet İşleri Başkanlığını, İlahiyat Fakültelerini ve İHL’leri kurumsal olarak itibarsızlaştırmaya çalışan sözde dinî gurupların bürokratik destek alarak güçlenmelerine göz yummak ileride daha ciddi FETÖ/PDY’msı savrulmalara yol açacaktır.

İslam düşüncesi kendi farklılıklarını koruyarak geleceğe yürüyecektir. Devletin müdahale etmesini gerektiren alan düşünce ve inanç değil eylem alanıdır. Toplumsal barış, huzur, değerlerin korunması ile ilgili sakıncalı ve riskli düşünce ve inançlarla mücadele alanı sivil toplumsal alandır. Bu alanın aktörleri üniversiteler, dernekler, vakıflar ve düşünce ve araştırma kuruluşlarıdır. FETÖ'ye karşı oluşan hassasiyeti ve tepkiyi bazı tutucu çevrelerin manipüle etmeye çalıştığı gözlemlenmektedir. Oysa özgürlüklerin ve huzurun korunması için gereken en önemli şey, güçlü ve adil bir devlet otoritesidir. Bu ek-sende devletin topluma ve dine bakışı yeniden gözden geçirilmesi gerektiği kadar, toplumun ve çıkar guruplarının da devlete bakışının da değişmesi gerekmektedir.

İslam düşüncesi açısından bakıldığında Türkiye tecrübesi hala en güçlü ve ümit verici model olma özelliğini korumaktadır. Henüz sağlıklı bir devlet-toplum-din ilişkileri modelini geliştirememiş olan anlayışlara özenmek yerine (Selefilğe duyulan ilgiyi kast ediyorum.), elimizdekilerin değerini fark etmek gerekir. Bu ise dinî düşünce ve yaşantı alanında tek tipçiliği savunan agresif ve tutucu dinî gurupların ötesine geçerek İslam düşüncesinin zenginliğini fark eden, yorum farklılıklarını tekfir konusu etmeyen aksine bir çeşitlilik olarak görüp saygı duyan, bununla birlikte nihilizme de karşı koyan ve hakikate saygısını koruyan, ancak bunu bir hakikat fanatizmine ve teröre dönüştürmeyen entelektüel İslamî anlayışların önemsenmesi ile mümkün olabilir.